

Inleiding deel I

Een appèl op leerling en docent

Jan Marten Praamsma, Monique van Dijk-Groeneboer en Kees Hamers

In 1982 verscheen *Kritische godsdienstdidactiek* van de Nijmeegse hoogleraar Hans van der Ven. In Nederland is het sindsdien stil gebleven met het verschijnen van handboeken op het gebied van vakdidactiek voor het schoolvak godsdienst/levensbeschouwing.¹ Van der Ven schetst in zijn werk een historische lijn waarin pedagogiek en theologie uit elkaar emanciperen. Ze worden zelfstandige aandachtsgebieden als het gaat om nadenken over onderwijs. Vervolgens schetst hij ontwikkelingen binnen het godsdienstonderwijs in relatie tot ontwikkelingen in theologie en samenleving. Zelf kiest hij voor een benadering vanuit de bevrijdingstheologie om daar de inhoudsdoelen voor het godsdienstonderwijs uit af te leiden. Doel van het godsdienstonderwijs is leerlingen te vormen tot kritische mensen, gericht op emancipatie uit allerlei situaties die onvrij zijn. Dit alles vanuit de overtuiging dat het de evangelische opdracht van de mens is het Rijk Gods mee te realiseren. Onderwijs komt zo bij Van der Ven in het licht te staan van het idee van het Rijk Gods. Zijn voorstellen voor curriculumopbouw en didacticisering zijn vanuit deze overtuiging vormgegeven met een sterk accent op de appèlwaarde van godsdienst en religie.

De wereld, de Nederlandse samenleving en ook het Nederlandse onderwijs zijn in de bijna veertig jaar na het verschijnen van 'Kritische godsdienstdidactiek' drastisch veranderd. Dit betekent dat er nagedacht moet worden over de vraag wat de rol van religie en levensbeschouwing kan, wil en misschien zelfs moet zijn voor leerlingen in de 21e eeuw. Hoe kunnen religie en levensbeschouwing de leerlingen helpen de wereld om hen heen, anderen en zichzelf beter te verstaan? Hoe leren we ze kritisch onderzoekend nadenken over wat er in de wereld speelt? En wat heeft dat voor gevolgen voor wat zijzelf een zinvol leven vinden? En ook: waar halen we de inhoud van vandaag die een curriculum godsdienst/levensbeschouwing schragen? Voor Van der Ven was het de bevrijdingstheologie, maar de band tussen godsdienstonderwijs en theologie is niet meer vanzelfsprekend voor veel docenten. Tijd voor een herbronning. Gaan we te rade bij de religiewetenschap, de filosofie of toch bij de theologie, of bij een combinatie daarvan?

¹ Er is wel een aantal handboeken verschenen vanuit de godsdienstpedagogiek, zoals Ploeger (1993) en E.T. Alii (2009). Verder heeft het tijdschrift *Narhex* vanaf 2000 de rol van podium voor reflectie over godsdienst, levensbeschouwing en onderwijs vervuld.

Binnen- of buitenperspectief

In 2015 hield een groep religiewetenschappers in de NRC een betoog over het belang van goede kennis over religie die nodig is om de hedendaagse wereld te kunnen begrijpen (Davidsen, Van den Hemel, Arfman, Beekers, & Mathijssen, 2015). Onder goede kennis verstaan ze kennis in overeenstemming met de stand van zaken in de academische wereld van de religiewetenschap. Voor het onderwijs over religie betekent dit dat het accent ligt op het bestuderen van religie als verschijnsel. Wat is religie en hoe komen we het tegen in de wereld (inclusief ons eigen leven)? Welke positieve en negatieve rollen speelt religie in geopolitieke vraagstukken? Hoe ziet het religieuze leven van mensen eruit? Wat doen ze? Wat geloven ze en hoe laten ze dat doorwerken in hun dagelijks leven? Primair wordt bij het bestuderen van religie een buitenstaandersperspectief ingenomen, analoog aan de manier van kennisverwerving in de religiewetenschap. Een persoonlijk engagement, dat bij het werken vanuit een binnenperspectief centraal staat, blijft in eerste instantie buiten beeld. Het is voor hen geen deel van de doelen van het leren over religie.

Het NRC-artikel is een duidelijk teken van verzet tegen de gangbare praktijk, waarin het draait om de persoonlijke vorming van de leerling. Begin- en eindpunt van het leerproces is dan de individuele leerling die zelf bezig is zijn eigen levensbeschouwing vorm te geven, vaak in de dialoog met anderen, leraren en medeleerlingen en één of meer religieuze tradities. Hier staat juist het binnenperspectief centraal. De uitwerking van deze benadering is dan ook meer godsdienstpedagogisch, dan godsdienstdidactisch. Godsdienstpedagogen als Bert Roebben en Didier Pollefeyt speelden en spelen een belangrijke rol in de uitwerking van deze hermeneutisch-communicatieve benadering van het vak.

Intussen lijkt het erop dat veel scholen juist vanwege de vrijheid van godsdienst en de scheiding van kerk en staat beducht zijn aandacht te besteden aan godsdienst, geloof en religie. In dit boek willen we laten zien dat die beduchtheid niet nodig is. Vooral dit eerste deel van het boek wil laten zien dat er goede redenen zijn er juist wel aandacht aan te geven en dat het belangrijk is goed na te denken over de manier waarop dat gebeurt. Want dat is inderdaad lang niet vanzelfsprekend meer in onze tijd.

Een zinvol leven?

Leerlingen staan in de wereld, met alles wat daarbij hoort aan positieve en negatieve ervaringen. Het aanleren van een houding waarin het opschorten van oordelen en het ontvankelijk zijn voor nieuwe kennis en ervaringen centraal staat, is het een belangrijk vormingsdoel van onderwijs, ook in ons vak. Maar naast het aanbieden en samen

bestuderen van goede, relevante informatie waarmee leerlingen aan de gang kunnen om op een onderzoekende manier te leren over maatschappelijke vraagstukken en de rol van religie daarin, zowel in zijn positieve als negatieve aspecten, is het van belang de leerling te stimuleren een verbinding te maken met zichzelf. De docent kan de waarde van die de opgedane kennis voor hen heeft met de leerlingen bespreken. Wat betekent de opgedane kennis voor hem of haar? Daar op een pedagogisch veilige manier ruimte voor maken, is de kern van goed vormingsonderwijs.

Leerlingen kunnen zo leren oog te krijgen, zowel voor het zelf geven van betekenis aan gebeurtenissen in het leven als voor het ontvangen van betekenis door de gebeurtenissen. Belangrijk daarbij is dat leerlingen leren dat ze niet alles zelf hoeven uit te vinden, er zijn ons immers veel mensen voorgegaan die voor dezelfde vragen en ervaringen gestaan hebben als wij. Laten zien hoe zij daarmee omgingen opent mogelijk perspectieven voor de eigen zoektocht naar een zinvol leven. Leerlingen moeten leren oog te krijgen voor deze vormen van hermeneutiseren.

Contingentie en appèl

In een tijd waarin een grote waarde toegekend wordt aan het betekenisverlenende individu, dreigt de positie van het 'geroepen' worden uit het zicht te raken. Waardoor komt iemand in actie? Waarom kiest iemand voor een radicaal andere koers in zijn leven? Waarom gaan scholieren de straat op voor 'het klimaat'? Waar komt die roep in actie te komen vandaan? Waar komt de urgentie vandaan? Uit het besef van kwetsbaarheid van de wereld en het leven? Dat alles wat bestaat ook te vernietigen is? Waarin schuilt de appèlwaarde, het geroepen kunnen zijn. Ervaringen dat er het individu-overstijgende waarden zijn, transcendentie-ervaringen, horen ook onderwerp van onderzoek en gesprek te zijn in het onderwijs. Hoe werkt dat voor mensen en herkennen de leerlingen dat? Hoe verhouden ze zich, of willen ze zich verhouden, tot deze vraagstukken en ervaringen?

Van Gaans (2018) deed het voorstel om contingentie als centraal concept te nemen. Hoe gaan mensen om met wat hen toe-valt, met gebeurtenissen waarop ze geen grip hebben, die hen ontglippen, met het gegeven van sterfelijkheid? Religies, godsdiensten, levensbeschouwingen zijn menselijke omgangsvormen met het contingente vanuit het besef dat het bestaan van de wereld, van het leven aan de individuele mens voorafgaat. Hoe kan dit 'voorafgaan' geduid worden? Louter toeval, 'het had ook anders kunnen zijn', of in zichzelf zinvol, hoe zinloos de dingen zich vaak ook voordoen?

De ervaring van contingentie, en hoe mensen hiermee nu en in het verleden omgaan en zijn omgegaan, vormen voor Van Gaans de basis van het vak. Informatie hierover moet erkennend worden gepresenteerd. Niet alleen op een antiquarische manier (religie is geen museumstuk), maar vanuit de geleefde religie. Wat doen mensen nu, welke rituelen voeren ze uit ze op belangrijke momenten in hun leven? Welke verhalen vertellen ze elkaar?

Docenten spelen in dat proces een cruciale rol. Zij creëren een veilig leerklimaat, maar zijn ook dragers van traditie, van manieren van omgaan met contingentie. Zij laten ook zien hoe je goede informatie kunt onderscheiden van minder goede, zij zijn de vakspecialisten. Zij kunnen de leerlingen leren om de wereld, het leven te bestuderen vanuit een religieus perspectief. Omwille van de leerlingen zelf, omwille van de humanisering van onze samenleving en de wereld.

Literatuur en bronnen

- Alii, E.T. (2009). *Godsdienstpedagogiek. Dimensies en spanningsvelden*. Zoetermeer: Meinema
- Davidson, M. A., Van den Hemel, E., Arfman, W., Beekers, D. & Mathijssen, B. (2015, 2 november). Zonder kennis van religie is de wereld onbegrijpelijk. *NRC Handelsblad*.
- Ploeger, Albert K. (1993). *Inleiding in de godsdienstpedagogiek*. Kampen: Kok
- Van der Ven, J. A. (1982). *Kritische godsdienstdidactiek*. Kampen: Kok
- Van Gaans, G. (2018). Oriëntatiekennis van zin. Een eerste aanzet voor een kennisraamwerk voor het vak levensbeschouwing. *Narthex* 18(1) 5-14